

Νικόλαος Θ. Κωνσταντινίδης

(Διδάκτωρ Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης Τμήματος Γλώσσας Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών)

Συγκλίσεις και αποκλίσεις στην πομακική της ελληνικής Θράκης αφορούσες τα πεδία της αοριστίας, της οριστικότητας και του τριμερούς προσδιορισμού υπό το πρίσμα μιας σύνθετης λαογραφικής θεώρησης

Convergences and divergences in Pomak of Greek Thrace concerning the fields of indefiniteness, definiteness and tripartite determination under the prism of a complex folkloristic view

Abstract

The present paper is a brief attempt to research aspects of human identities through lingual phenomena of the Pomak variety spoken in Greek Thrace.

Pomak expresses indefiniteness in a way common to many European and Balkan languages, by using mostly the indefinite article system and the indefinite pronoun system. There also exists an *indirect indefiniteness* or rather a *semi-definiteness* carried out by the evidential mood of the verb system, which in Pomak has not yet been fully studied, while it does exist in Bulgarian and Turkish.

The field of definiteness in Pomak is fulfilled in a complicated way, since there is the system of the triple definite suffix article, the systems of personal, indicative and definite pronouns, as well as the indicative mood of the verb system.

However, the three deictic phonemes /-s-/, /-t-/, /-n-/, mostly functioning in the triple definite article, are also used in transforming pronouns, adverbs and conjunctions, in order to express a tripartite determination which is applied in the fields of space, time, and various other adverbial bonds. Moreover, the tripartite language phenomena create a link complexity concerning human identity and otherness, which track down to the social transformation of space and time.

Key words: indefiniteness, definiteness, triple article, tripartite determination, Pomak, Greek Thrace, adverbial bonds, socialization of space and time.

1. Εισαγωγή

Η παρούσα μελέτη αποτελεί μία σύγχρονη λαογραφική προσέγγιση σε ιδιόμορφα φαινόμενα της πομακικής (όπως αυτή ομιλείται στην ελληνική Θράκη), τα οποία αφορούν τον τριμερή προσδιορισμό του χώρου, του χρόνου και διαφόρων συναφών κοινωνικών εκφάνσεων.

Η πομακική (ή *romátsko* - *πομάτσκο*- όπως την αποκαλούν οι φυσικοί ομιλητές της) είναι η γλωσσική ποικιλία που χρησιμοποιούν ως μητρική οι Πομάκοι. Όσον αφορά την ελληνική Θράκη, είναι αποδεδειγμένο ότι η πομακική αποτελεί μια «σλαβική μακροδιάλεκτο εντός του νοτιοβαλκανικού σλαβικού διαλεκτολογικού συνεχούς» (Κωνσταντινίδης, 2007, σ. 35). Σλαβική, διότι η Παγκόσμια Γλωσσολογική Επιτροπή για τη σύνταξη του Σλαβικού Διαλεκτολογικού Χάρτη (*Общеславянскии Лингвистическии Атлас*) καθόρισε ότι όλες οι σλαβικές ποικιλίες στην επικράτεια

μη σλαβικών εθνικών κρατών ονομάζονται απλά και μόνο «σλαβικές» (Ιωαννίδου, 1997: 96-97). Μακροδιάλεκτος διότι αποτελεί ένα εκτεταμένο σύνολο γλωσσικών ποικιλιών, όπως ορίζεται διεθνώς (Underwood, 1980: 86· Timberlake, 1993: 882· Maguire & Timberlake, 1993: 363). Με βάση αυτές τις ίδιες διεθνώς παραδεκτές παραμέτρους, η πομακική στην Βουλγαρία αποτελεί *βουλγαρική μακροδιάλεκτο*.

Είναι επίσης αποδεδειγμένο, αφ' ενός ότι η πομακική προέρχεται από τη γλώσσα που είναι γνωστή ως *Παλαιά Εκκλησιαστική Σλαβονική* (Κυρανούδης, 1995-1998: 165), αφ' ετέρου ότι ακολούθησε την ιδιαίτερή της πορεία, πατώντας στέρεα στο υπόστρωμα της μεσαιωνικής ελληνικής και δανειζόμενη δομές από την νέα ελληνική (Κριμπάς, 2017), ενώ διατηρεί αρκετά λεκτικά δάνεια από την τουρκική (Κωνσταντινίδης, 2007: 118).

Η έρευνα των φαινομένων στην πομακική κατά την παρούσα εργασία στηρίχθηκε κυρίως στην γλωσσική ποικιλία της περιοχής Μύκης-Μάνταινας, αφού αποτελεί την μόνη που έχει να παρουσιάσει:

1. Πλούσια καταγραφή (Θεοχαρίδης, 1996α· Θεοχαρίδης, 1996β· Δ' Σώμα Στρατού 1996· Δ' Σώμα Στρατού 1997· Δ' Σώμα Στρατού 1998α· Δ' Σώμα Στρατού 1998β).
2. Παραγωγή πρωτότυπου γραπτού λόγου (Καραχότζα, 2007).
3. Μετάφραση ξένης λογοτεχνίας (Καραχότζα, 2017).
4. Διδασκαλία ως ξένης γλώσσας σε ελληνόφωνους μαθητές (Κόκκας, 2004α· Κόκκας, 2004β· Κόκκας, 2004γ).

Η παρούσα μελέτη ακολούθησε τις αρχές της κοινωνικοϊστορικής μεθόδου, όπως αυτή καθιερώθηκε από τον Μιχαήλ Μερακλή (Σέργης, 2000: 14· Μερακλής, 2004· Βοζίκας, 2006: 86, 100), ενώ στηρίχθηκε στην χρήση των πορισμάτων άλλων επιστημών (Μερακλής, 2004: 16), κυρίως της Φιλολογίας και της Γλωσσολογίας. Ταυτόχρονα, κατά την αναζήτηση συγκλίσεων και αποκλίσεων, έγινε συγκριτική παραβολή μεταξύ αφ' ενός της πομακικής και αφ' ετέρου των όμορων με αυτήν γλωσσών, δηλαδή της ελληνικής (αρχαίας και νέας -αφού η πρώτη αποτελεί τον «γεννήτορα» της δεύτερης), της βουλγαρικής και της τουρκικής. Όσον αφορά το είδος της έρευνας, το μεγαλύτερο μέρος της βασίστηκε σε έρευνα γραφείου, αλλά έλαβε χώρα και επιτόπια έρευνα, όπως αυτή έχει διεξοδικά αναλυθεί (Μαζαράκης, 1964· Βαρβούνης, 1994· Bell, 1997· Λυδάκη, 2001· Corans, 2004· Τσιώλης, 2011), όπου χρησιμοποιήθηκε το μεθοδολογικό εργαλείο της προφορικής μαρτυρίας (Thompson, 2002). Τέλος, πρέπει να αναφερθεί ότι οι έννοιες της αοριστίας, της οριστικότητας και του τριμερούς προσδιορισμού εξετάζονται ως λογικές κατηγορίες και όχι ως πεδία εμπύπτοντα στο γνωστικό αντικείμενο κάποιας συγκεκριμένης επιστήμης.

2. Η αοριστία στην πομακική

Ως αοριστία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί η κατάσταση κατά την οποία δεν γίνεται περιγραφή, ούτε δίδεται ακριβής ονομασία, είτε σκόπιμα είτε λόγω αδυναμίας.

2.1. Η αοριστία στην πομακική πραγματώνεται, κυρίως, με τα συστήματα του αορίστου άρθρου και των αορίστων αντωνυμιών.

2.1.1. Το σύστημα του αορίστου άρθρου εκφέρεται με τα παρακάτω λεξήματα (κατά τρεις διαφορετικές διαλεκτικές εκδοχές) όπως φαίνεται στον Πίνακα 1 (Θεοχαρίδης, 1996α: 41).

Πίνακας 1		
Σύστημα Αόριστου Άρθρου της πομακικής		
edín ένας-enná μία-ennó ένα	adín ένας-anná μία-annó ένα	idín ένας-inná μία-innó ένα

2.1.2. Το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών διαρθρώνεται με τα λεξήματα όπως παρατίθενται στον Πίνακα 2 (Θεοχαρίδης, 1996α: 67-68· Παπαδημητρίου, 2008: 213-215).

Πίνακας 2	
Σύστημα Αόριστων Αντωνυμιών της πομακικής	
edín = ένας - enná = μία - ennó = ένα	nókakna = κάτι
adín = ένας - anná = μία - annó = ένα	níkotrik = κανείς - níkotra = καμία - níkotro = κανένα
bádín = κάποιος (αορίστως)	nókutrik = κάποιος - nókutrika = κάποια - nókutriko = κάποιο
bayá = κάμποσος	nókakvof = κάποιος ορισμένου είδους - nókakna = κάποια ορισμένου είδους - nókakvo = κάποιο ορισμένου είδους
botín = κάποιος - boná = κάποια - bonó = κάποιο	nótshiye = κάποιου (ενός ορισμένου)
drug = άλλος - drúga = άλλη - drúgo = άλλο	sákedín = καθένας - sákenná = καθεμία - sákennó = καθένα
kakná = τι	sâkutrik = καθένας - sâkutra = καθεμία - sâkutro = καθένα
kaknânu = ό,τι	sâkyedin = καθένας - sâkyenna = καθεμία - sâkyenno = καθένα
kanátu = καθετί	yedín = ένας - yenná = μία - yennó = ένα
nâkna = κάτι	yenígof = μερικοί - yenígva = μερικές - yenígvo = μερικά
nâknu = κάτι	yétkakvof = ο τάδε είδους - yétkakna = η τάδε είδους - yétkakvo = το τάδε είδους
nâko = κάτι	yétkutri = ο τάδε - yétkutra = η τάδε - yétkutro = το τάδε
nâkuf = καθένας - nâkva = καθεμία - nâkvo = καθένα	yetkâchkishi = τάδε νοματαίοι
nâchiye = κάποιου	yétshiye = του δείνα
níkakna = τίποτα	

2.1.3. Ωστόσο, υπάρχει ακόμη μία μορφή αοριστίας που αφορά το ρηματικό σύστημα, η αφηγηματική έγκλιση, η οποία εκφράζει μία *έμμεση αοριστία* ή μία *μερική οριστικότητα*. Οι μέχρι στιγμής καταγραφές της πομακικής, δεν αναφέρονται στην ύπαρξη αφηγηματικότητας (Θεοχαρίδης, 1996α), ή αποκλείουν την ύπαρξή της (Παπαδημητρίου, 2008: 243). Όμως, οι φυσικοί ομιλητές της βεβαιώνουν την (περιορισμένη) χρήση τύπων της αφηγηματικής έγκλισης, η οποία όμως δεν έχει ευρεία χρησιμότητα. Λέγουν ότι χρησιμοποιείται κυρίως στην διήγηση ενός ονείρου, οπότε συνοδεύεται από το επίρρημα *gékki* (τάχα): *gékki gálel som* = τάχα αγαπώ.

Βέβαια, το πεδίο περί αφηγηματικότητας στην πομακική παραμένει ανοικτό (Adamou, 2008) και στη διάθεση νέων ερευνητών για περαιτέρω έρευνα και τεκμηρίωση.

2.2. Όσον αφορά την αρχαία ελληνική, η αοριστία πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών, ενώ δεν ανιχνεύεται ύπαρξη ή χρήση συστήματος αορίστου άρθρου (Τζάρτζανος, 2005: 26). Το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών περιλαμβάνει ποικιλία λεξημάτων όπως λ.χ. «τίς-τίς-τί», «ὄ δεινα-ὄ δεινα-τὸ δεινα» κ.ά. (Τζάρτζανος, ὄ.π.: 77-78).

2.3. Στην νέα ελληνική, η αοριστία πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα αορίστου άρθρου «ένας-μία-ένα» και με το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών, π.χ. «ένας-μία-ένα», «κάποιος-κάποια-κάποιο», κ.ά. (Ομάδα Εργασίας, χ.χ: 73, 136-137).

2.4. Η αοριστία στην βουλγαρική πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών και με την ρηματική αφηγηματικότητα.

2.4.1. Αόριστο άρθρο απουσιάζει από διάφορες γραμματικές της επίσημης βουλγαρικής γλώσσας (Λαμψίδης, 1968· Ράλτσεβα, 2015). Ωστόσο, στην καθομιλουμένη γλώσσα γίνεται χρήση των αριθμητικών επιθέτων [числителни бройни] (Λαμψίδης, 1968: 106), δηλαδή των «един-една-едно = ένας-μία-ένα» σε θέση αορίστου άρθρου, αλλά η κατάσταση αυτή δεν έχει ακόμη τυποποιηθεί στην επίσημη γλώσσα, γι' αυτό η Olga Mladenova αναφέρει χαρακτηριστικά, ότι αυτό ακόμη βρίσκεται σε «εμβρυϊκή» κατάσταση (Mladenova, 2007: 4).

2.4.2. Το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών [неопределителни местоимения] πραγματώνεται με μία σειρά λεξημάτων, όπως για παράδειγμα: «някой-някоя-някое = κάποιος-κάποια-κάποιο», κ.ά. (Λαμψίδης, 1968: 134-137).

2.4.3. Όσον αφορά την αφηγηματικότητα, αυτή πραγματώνεται με το υποσύστημα της αφηγηματικής έγκλισης [преизказно наклонение] εντός του κλιτού ρηματικού συστήματος, ενώ εκτυλίσσεται σε τέσσερις λεξηματικούς τύπους και εννέα χρονικές διαρθρώσεις (Λαμψίδης, ὄ.π.: 234-242), για το οποίο δεν είναι απαραίτητο να γίνει περαιτέρω αναφορά.

2.5. Η αοριστία στην τουρκική πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα των αορίστων επιθέτων ή αντωνυμιών, με την αφηγηματικότητα και με το σύστημα των ιδιαιτέρων δομών αοριστίας και οριστικότητας.

2.5.1. Επειδή, λοιπόν, στην τουρκική είναι δεδομένη η εν γένει απουσία άρθρου, η αοριστία αποδίδεται στην καθομιλουμένη (και σε ορισμένες περιπτώσεις) με την χρήση της αορίστης αντωνυμίας «bir = ένας» σε θέση αορίστου άρθρου: π.χ. «bir gömlek = κάποιο πουκάμισο» (Ζεγκίνης & Χιδίρογλου, 1995: 65). Η «εμβρυακή» κατάσταση στην οποίαν βρίσκεται το αόριστο άρθρο φαίνεται και μερικές ιδιωματικές φράσεις, όπου η αοριστία ανάγεται σε προσδιορισμό δι' επιθέτου που προηγείται του προσδιοριζόμενου ουσιαστικού, π.χ. «güzel bir canta aldım = όμορφη μία τσάντα αγόρασα» (Nesne, 2017).

2.5.2. Το σύστημα των αόριστων επίθετων [belirsiz önadlar] ή αόριστων αντωνυμιών πραγματώνεται επίσης με το λέξιμα: «bir = ένας-μία-ένα» (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, 2011: 46).

2.5.3. Το υποσύστημα της αφηγηματικής έγκλισης εντός του κλιτού ρηματικού συστήματος πραγματώνεται σε πέντε χρονικές διαρθρώσεις (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, ό.π.: 113, 156, 159, 161 και 164), για το οποίο δεν χρειάζεται περαιτέρω αναφορά.

2.5.4. Μία από τις ιδιαίτερες δομές εκφοράς της αοριστίας στην τουρκική είναι ο Ακατάληκτος Προσδιορισμός [Eksiz (ή Takısiz) Tamlama], δηλαδή η σύνταξη δύο ουσιαστικών σε ονομαστική πτώση, που συνήθως δηλώνει αορίστως την ύλη π.χ. «ipek gömlek = μεταξωτό πουκάμισο». Το ίδιο μπορεί να αποδοθεί και με επιθήματα αφαιρετικής πτώσης -den ή -dan ή τα επιθήματα περιεχομένου -li ή -lı ή -lu ή -lü (κατά την αρμονία των φωνηέντων) π.χ. «ipekden gömlek = από μετάξι πουκάμισο» ή «ipekli gömlek = μεταξωτό πουκάμισο» (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, ό.π.: 39-40).

2.5.5. Μία δεύτερη ιδιαίτερη δομή που εκφράζει αοριστία στην τουρκική είναι ο Αφηρημένος Προσδιορισμός [Belirsiz Ad Tamlaması] ή Γενική Αορίστου Μορφής. Πρόκειται για ουσιαστικό συντασσόμενο με ουσιαστικό που φέρει επίθημα 3^{ου} προσώπου κτητικής -i ή -ı ή -u ή -ü (κατά την αρμονία των φωνηέντων) π.χ. «kadın çantası = γυναίκας τσάντα» και «kadın pamuk çantası = γυναίκας βαμβακιού τσάντα = γυναικεία βαμβακερή τσάντα» (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, ό.π.).

2.5.6. Από τις ιδιαίτερες δομές σημαντική είναι αυτή του Αορίστου Αντικείμενου [Belirsiz Nesne], όπου το αντικείμενο εκφέρεται σε ονομαστική πτώση, π.χ. «ver canta = δώσε (μια κάποια) τσάντα» (Nesne, 2017).

2.6. Συνεπώς, όσον αφορά την αοριστία, η πομακική παρουσιάζει σύγκλιση με την ελληνική ως προς την πραγμάτωση των συστημάτων του αορίστου άρθρου και των αόριστων αντωνυμιών, αλλά απόκλιση ως προς την πραγμάτωση της αφηγηματικότητας. Με την βουλγαρική παρουσιάζει σύγκλιση στην πραγμάτωση του συστήματος των αόριστων αντωνυμιών (τόσο σε επίπεδο λεξημάτων όσο και δομών), καθώς επίσης και στην πραγμάτωση -κατ' αρχήν- ενός υποσυστήματος αφηγηματικότητας, ενώ υπάρχει και απόκλιση -από την επίσημη βουλγαρική- ως προς την πραγμάτωση του συστήματος αορίστου άρθρου. Με την τουρκική παρουσιάζει σύγκλιση ως προς την πραγμάτωση του συστήματος αορίστου αντωνυμίας και του υποσυνόλου (εντός του κλιτού ρηματικού συστήματος) της αφηγηματικής εγκλίσεως (σε επίπεδο δομών) και ταυτόχρονα απόκλιση ως προς τις ιδιαίτερες δομές έκφρασης της αοριστίας. Ωστόσο, όλες οι γλωσσικές ποικιλίες αναφοράς -λεξηματικά και σημασιολογικά- είτε πραγματώνουν, είτε χρησιμοποιούν σε θέση αορίστου άρθρου το αριθμητικό λέξιμα ισοδύναμο σημασιολογικά των λεξημάτων «ένας-μία-ένα», γεγονός που ανιχνεύει ένα ακόμη φαινόμενο εντός της Βαλκανικής Ζώνης Γλωσσικής Επαφής (Κριμπάς, 2007) ή γνωστότερης ως *Balkansprachbund*.

3. Η οριστικότητα και το τριπλό άρθρο της πομακικής

Ως οριστικότητα θα μπορούσε να ορισθεί η κατάσταση κατά την οποία γίνεται πλήρης περιγραφή, ώστε να υπάρξει αντιδιαστολή και διαχωρισμός από άλλες ομοειδείς. Οι κυριότεροι τρόποι έκφρασης της οριστικότητας είναι οι προσωπικές αντωνυμίες, το οριστικό άρθρο, καθώς και οι οριστικές και δεικτικές αντωνυμίες (από τις οποίες πιστεύεται ότι «κατάγεται» το άρθρο). Η οριστικότητα πραγματώνεται και στο ρηματικό κλιτό σύστημα με την οριστική έγκλιση, αφού «*Οριστική λέγεται ή έγκλισις τοῦ ῥήματος, ἢ ὁποῖα παριστᾷ τὴν πράξιν ὡς βεβαίαν*» (Τζάρτζανος, 2005: 95), δηλαδή η οριστική παριστάνει αυτό που σημαίνει το ρήμα σαν κάτι βέβαιο και πραγματικό, χωρίς υποθέσεις, επιθυμίες, τελικότητες, εμμεσότητες, ή προσταγές, όπου σαφώς ορίζεται μία συγκεκριμένη ενέργεια και ο χρόνος διεξαγωγής της (Ομάδα Εργασίας, χ.χ: 73, 144), π.χ. «*fchéra letâsho = χθες έβρεχε*».

3.1. Η οριστικότητα στην πομακική πραγματώνεται, κυρίως, με τρεις βασικούς τρόπους, το σύστημα του οριστικού άρθρου, τα συστήματα των προσωπικών, οριστικών και δεικτικών αντωνυμιών, καθώς και το κλιτό ρηματικό σύστημα της οριστικής έγκλισης.

3.1.1. Το σύστημα του οριστικού άρθρου στην περίπτωση της πομακικής πραγματώνεται με τριπλό επιθηματικό τύπο κατά τον παρακάτω Πίνακα 3, π.χ. «*máykasa-máykata-máykana = η μητέρα εδώ-η μητέρα εκεί-η μητέρα μακριά*».

Πίνακας 3			
Σύστημα Οριστικού Άρθρου στην πομακική σε Ονομαστική Πτώση			
Τύπος	Γένος	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
1 ^{ος}	αρσενικό	-os	-se
	θηλυκό	-sa	-se
	ουδέτερο	-so	-sa
2 ^{ος}	αρσενικό	-ot	-te
	θηλυκό	-ta	-te
	ουδέτερο	-to	-ta
3 ^{ος}	αρσενικό	-on	-ne
	θηλυκό	-na	-ne
	ουδέτερο	-no	-na

3.1.2. Το σύστημα των προσωπικών αντωνυμιών της πομακικής πραγματώνεται με τα ακόλουθα λεξήματα (Θεοχαρίδης, 1996α: 58-59· Κόκκας, 2004α: 244):

Πίνακας 4	
Σύστημα Προσωπικών Αντωνυμιών στην πομακική	
Πρωτεύουσες	Δευτερεύουσες
ya = εγώ	aysvák = αυτός - aysvá = αυτή - aysvá = αυτό
tĩ = εσύ	envá = αυτός - enás = αυτή - envá = αυτό
toy = αυτός - tya = αυτή - to = αυτό	enozí = αυτός
nĩye = εμείς	aynvák = αυτός - aynvá = αυτή - aynázi = αυτός
vĩye = εσείς	ináy = αυτή
tĩye = αυτοί - tíye = αυτές - to = αυτά	izi = αυτό
to = αυτοί - te = αυτές - to = αυτά	

3.1.3. Το σύστημα των οριστικών αντωνυμιών της πομακικής πραγματώνεται με τα ακόλουθα λεξήματα (Θεοχαρίδης 1996α: 64-65):

Πίνακας 5	
Σύστημα Οριστικών Αντωνυμιών της πομακικής	
tósi = ο ίδιος - tyási = η ίδια - tósi = το ίδιο	atnábsi = την ίδια
samíček = μόνος - samíchka = μόνη - samíchko = μόνο	aitvási = το ίδιο
yénnakof = ο ίδιος - yénnakva = η ίδια - yénnakvo = το ίδιο	

Το σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών πραγματώνεται με τα εξής λεξήματα (Θεοχαρίδης, 1996α: 63· Παπαδημητρίου, 2008: 209):

Πίνακας 6	
Σύστημα Δεικτικών Αντωνυμιών της πομακικής	
aynák = εκείνος - aynóna = εκείνη - aysvá = εκείνο	isázi = τούτος - isáy = τούτη - isázi = τούτο
aysiés = αυτός - aysiéna = αυτή - aysiés = αυτό	itázi = αυτός - itáy = αυτή - itázi = αυτό
aysnák = αυτός - aysná = αυτή - aysná = αυτό	inázi = εκείνος - ináy = εκείνη - inázi = εκείνο
aynekózen = τέτοιος	isakvónef = τέτοιος - isakváne = τέτοια - isakvóne = τέτοιο
aytólkus = τόσοσ	isákvozen = τέτοιος εδώ - isákvazne = τέτοια εδώ - sákvozne = τέτοιο εδώ
eynazí = εκείνος - eynáy = εκείνη - eynazí = εκείνο	itákvozen = τέτοιος - itákvazne = τέτοια - itákvozne = τέτοιο

3.1.4. Όσον αφορά το κλιτό ρηματικό σύστημα, παρατίθεται πίνακας με την κλίση ενός ρήματος της πομακικής και δίνεται έμφαση (με έντονη μαύρη γραφή) στην ύπαρξη της οριστικής σε δώδεκα χρονικές διαρθρώσεις (Κωνσταντινίδης, 2007: 47-49).

Πίνακας 7		
Οριστική έγκλιση του ρήματος της πομακικής «kólem = σφάζω»		
Χρόνος	Ενεργητική Φωνή	Παθητική Φωνή
Ενεστώσ	kólem σφάζω	kólem so σφάζομαι
Παρατατικός	kólesho έσφαζα	kólesho so σφαζόμουν
Μέλλον Συνοπτικός	she zakólem θα σφάζω	she so zakólem θα σφαχθώ
Μέλλον Εξακολουθητικός	she kólem θα σφάζω	she so kólem θα σφάζομαι
Αόριστος	zakláh έσφαξα	zakláh so σφάχθηκα
Παρακείμενος Συνοπτικός	som zaklál έχω σφάξει	zaklál so som έχω σφαχθεί
Παρακείμενος Εξακολουθητικός	som klal έχω σφάξει σε διάρκεια	klal so som έχω σφαχθεί σε διάρκεια

Υπερσυντέλικος Συνοπτικός	bésho zaklál είχα σφάζει	zaklál so beh είχα σφαχθεί
Υπερσυντέλικος Εξακολουθητικός	bésho klal είχα σφάζει σε διάρκεια	klal so beh είχα σφαχθεί σε διάρκεια
Μέλλων Συντελεσμένος	she som zaklál θα έχω σφάζει	she so som zaklál θα έχω σφαχθεί
Μέλλων στο Παρελθόν	te beh zaklál θα είχα σφάζει	te beh so zaklál θα είχα σφαχθεί
Συντελεσμένος Μέλλων στο Παρελθόν	mózhazho da beh zaklál θα μπορούσα να είχα σφάζει	she som so zaklál θα έχω σφαχθεί σε διάρκεια

3.2. Η οριστικότητα στην αρχαία ελληνική πραγματώνεται με το σύστημα του οριστικού άρθρου, το σύστημα των αντωνυμιών, προσωπικών, οριστικών και δεικτικών, καθώς και το ρηματικό σύστημα σε οριστική έγκλιση σε επτά χρονικές διαρθρώσεις (περί του οποίου δεν χρειάζεται περαιτέρω μνεία). Το οριστικό άρθρο σε ονομαστική ενικού είναι ο τύπος «ό-ή-τό», οι προσωπικές αντωνυμίες «εγώ-σύ-(οὔ)» κ.λπ., οι οριστικές αντωνυμίες κατά τον τύπο «αὐτός-αὐτή-αὐτό», ενώ οι δεικτικές αντωνυμίες παρουσιάζουν ποικιλία τύπων με κυριότερες τον τύπο «ὄδε-ἤδε-τόδε» (που παρουσιάζει λεξηματική σύγκλιση με το οριστικό άρθρο) και τον τύπο «οὗτος-αὕτη-τοῦτο» κ.ά. (Τζάρτζανος, 2005: 73, 75-76, 74-75, 83-85).

3.3. Στην νέα ελληνική η οριστικότητα πραγματώνεται με το σύστημα του οριστικού άρθρου «ο-η-το», με το σύστημα των προσωπικών αντωνυμιών «εγώ-εσύ και αυτός-αυτή-αυτό», με το σύστημα των οριστικών αντωνυμιών «ο ίδιος-η ίδια-το ίδιο», «μόνος-μόνη-μόνο» κ.ά., με το σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών «αὐτός-αὐτή-αὐτό», «ετούτος-ετούτη-ετούτο», «τέτοιος-τέτοια-τέτοιο», «τόσος-τόση-τόσο» (Ομάδα Εργασίας, χ.χ: 72, 129-130, 133-134), καθώς επίσης και με το κλιτό ρηματικό σύστημα σε οριστική έγκλιση, για το οποίο δεν χρειάζεται να γίνει περαιτέρω αναφορά.

3.4. Η οριστικότητα στην βουλγαρική πραγματώνεται με το σύστημα του οριστικού άρθρου και τα συστήματα των αντωνυμιών, προσωπικών, οριστικών και δεικτικών, καθώς και με το κλιτό ρηματικό σύστημα της οριστικής σε εννέα χρονικές διαρθρώσεις, περί του οποίου δεν γίνεται ιδιαίτερη μνεία.

3.4.1. Το σύστημα του οριστικού άρθρου [определителен член ή членуване] στην Βουλγαρική, όπως και στην πομακική, είναι επιθηματικό, αλλά πραγματώνεται μόνον σε έναν τύπο (Λαμψίδης, 1968: 75-82):

Πίνακας 8			
Σύστημα Οριστικού Άρθρου κατά γένη στην βουλγαρική			
	Γένος	Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Ενιαίος τύπος	αρσενικό	-ЪТ , -ЯТ	-те, -та
	θηλυκό	-та	-те, -та
	ουδέτερο	-то	-та, -те

Το οριστικό άρθρο επιτάσσεται ως επίθημα στο τέλος ουσιαστικού ή επιθέτου σχηματίζοντας έναν «έναρθρο τύπο ουσιαστικού»: «мъж=άνδρας>мъжЪТ=ο άνδρας», «жена=γυναίκα>жената=η γυναίκα», «цело=χωριό>целото=το χωριό».

3.4.2. Το σύστημα των προσωπικών αντωνυμιών [лични местоимения] πραγματώνεται με τα εξής λεξήματα: «аз = εγώ», «ти = εσύ», «той-тя-то = αυτός-αυτή-αυτό» (Λαμψίδης, ό.π.: 109).

3.4.3. Το σύστημα των οριστικών αντωνυμιών [обобщителни местоимения] πραγματώνεται με τα εξής λεξήματα: «всеки ή всекѣ-всяка ή всякоя-всяко ή всякое = καθένα-καθεμία-καθένα» (Λαμψίδης, ό.π.: 139).

3.4.4. Το σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών [показателни местоимения] πραγματώνεται με τα ακόλουθα λεξήματα: «този ή тоя-ази ή тая-това ή туй = αυτός-αυτή-αυτό», «онзи ή оня-онази ή она- онава ή онуй = εκείνος-εκείνη-εκείνο» (Λαμψίδης, ό.π.: 123).

3.5. Η οριστικότητα στην Τουρκική (με δεδομένη την απουσία οριστικού άρθρου) πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα των προσδιοριστικών δεικτικών επιθέτων, με το σύστημα των προσωπικών αντωνυμιών, με το σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών, με τις ιδιαίτερες δομές εκφοράς της οριστικότητας, καθώς επίσης με το κλιτό ρηματικό σύστημα της οριστικής σε επτά χρονικές διαρθρώσεις (Δημητριάδης 1962: 10), περί του οποίου δεν γίνεται ιδιαίτερη μνεία στην παρούσα.

3.5.1. Με το σύστημα των προσδιοριστικών δεικτικών επιθέτων [Belirtme Gösterme Önadlari], δηλαδή «bu = αυτό εδώ», «şu = αυτό εκεί», «o = εκείνο», προσδιορίζεται ένα ουσιαστικό για να δηλωθεί η ακριβή του θέση, ανάλογα την απόσταση αυτού από τον ομιλητή (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, 2011: 45).

3.5.2. Με το σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών [İşaret Adillari] που συγκλίνουν λεξηματικά και σημασιολογικά με τα δεικτικά επίθετα: «bu = αυτό εδώ», «şu = αυτό εκεί», «o = εκείνο» (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, ό.π.: 65-66).

3.5.3. Όσον αφορά τις ιδιαίτερες δομές εκφοράς της οριστικότητας, υπάρχει αυτή του Συγκεκριμένου Προσδιορισμού [Belirtili Ad Tamlaması] ή Γενική Συγκεκριμένης Μορφής. Πρόκειται για ουσιαστικό σε γενική πτώση που συντάσσεται με ουσιαστικό πουφέρει επίθημα 3^{ου} προσώπου κτητικής -ı (ή -i ή -u ή -ü εξ αναλόγου προς την αρμονία των φωνήεντων), π.χ. «kadının çantası = η (συγκεκριμένη) τσάντα της (συγκεκριμένης) γυναίκας», «ipek gömleği = το (συγκεκριμένο) μεταξωτό πουκάμισο», κ.ο.κ. (Δαφνοπατίδης & Σανλίογλου, ό.π.: 39-65).

3.5.4. Τέλος, υπάρχει και η δομή του Οριστικού Αντικειμένου [Belirtili Nesne], όπου το αντικείμενο εκφέρεται σε αιτιατική πτώση, π.χ. «ver çantayı = δώσε την (συγκεκριμένη) τσάντα» (Nesne, 2017).

3.6. Συνεπώς, όσον αφορά την οριστικότητα, η πομακική παρουσιάζει σύγκλιση με την ελληνική ως προς την πραγμάτωση συστήματος οριστικού άρθρου και συστήματος οριστικών και δεικτικών αντωνυμιών σε επίπεδο δομών, αλλά απόκλιση ως προς την πραγμάτωση του οριστικού άρθρου ως τριπλής και ως επιθηματικής μορφής. Με την επίσημη βουλγαρική παρουσιάζει σύγκλιση στην πραγμάτωση του συστήματος οριστικού άρθρου ως επιθηματικής μορφής, αλλά απόκλιση ως προς την ύπαρξη τριπλού συστήματος· παρουσιάζει επίσης σύγκλιση ως προς την πραγμάτωση

του συστήματος οριστικών και δεικτικών αντωνυμιών (τόσο σε επίπεδο λεξημάτων όσο και δομών). Με την Τουρκική παρουσιάζει σύγκλιση ως προς την πραγμάτωση συστήματος δεικτικής αντωνυμίας, αλλά απόκλιση ως προς την πραγμάτωση του συστήματος ιδιαίτερων δομών οριστικότητας. Με όλες τις γλώσσες παρουσιάζει σύγκλιση ως προς την πραγμάτωση ενός υποσυστήματος (εντός του κλιτικού ρηματικού συστήματος) της οριστικής εγκλίσεως και ταυτόχρονα απόκλιση ως προς τις δομές της χρονικής της διάρθρωσης.

4. Το Τριπλό Οριστικό Άρθρο

Όπως αναφέρθηκε, στην πομακική υπάρχει τριπλό οριστικό άρθρο επι-τιθέμενο, το οποίο δηλαδή προσκολλάται ως κατάληξη-επίθημα στο όνομα που προσδιορίζει, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η διάκρισή του από αυτό. Ως δομή, το επιθηματικό άρθρο είναι χαρακτηριστικό ιδιωμάτων και γλωσσών της Βαλκανικής, δηλαδή, της βουλγαρικής, της αλβανικής, της σλαβικής της Π.Γ.Δ.Μ., της ρουμανικής, της αρωμουνικής ή κουτσοβλαχικής, καθώς και των αρβανίτικων και σλαβικών ελλαδικών ιδιωμάτων.

4.1. Το φαινόμενο στην πομακική και στην σλαβική της Π.Γ.Δ.Μ.

Όμως, τριπλό επιθηματικό άρθρο απαντάται μόνον στην πομακική (σε Ελλάδα και Βουλγαρία), στη σλαβική της Π.Γ.Δ.Μ και σε ιδιώματα ορισμένων σλαβόφωνων χωριών της Αλβανίας, στις περιοχές *Gora - Prizrenska Gora, Kukâska Gora, Golo Bârdo* (Κωνσταντινίδης, 2007: 42).

Όσον αφορά την πομακική στην Βουλγαρία, η ύπαρξη τριπλού επιτασσόμενου άρθρου καταγράφεται στις *Ντοπιολαλιές της Ροδόπης (Ροδοπски Γовори)* και μάλιστα μόνο στις *υπο-ομάδες του Σμόλιαν (Смолянски Γовор), του Χβόινεν (Χβοϊненски Γовор)*, καθώς και στην *περιοχή Τριν (Трънски Γовор)*. Όσον αφορά τις εκτός Βουλγαρίας ντοπιολαλιές, τριπλό άρθρο απαντάται και στην *περιοχή Τέτοβο (Тетовски Γовор)*, τις περιοχές *Μπέλες (Βελεуки Γовор), Μπιτόλα (Битолски Γовор), Ντεμπίρ (Дебърски Γовор)* και *Πρέσπα (Преспански Γовор)* (Στοϊκόβ, 2002: 129-135, 167-168, 171-177, 179-180).

Όσον αφορά την σλαβική της Π.Γ.Δ.Μ. και σύμφωνα με την επίσημη γραμματική κατάταξη, ο πρώτος τύπος δηλώνει την γενικότητα ή αοριστία, ο δεύτερος την εγγύτητα και ο τρίτος την απόσταση. Για να διευκολυνθεί η συγκριτική εξέταση κατά την κατάρτιση του παρακάτω Πίνακα 9 η σειρά αυτή αναδιαρθρώθηκε, ώστε να υπάρχει σημασιολογική αντιστοιχία μεταξύ της πομακικής και της σλαβικής της Π.Γ.Δ.Μ.

Πίνακας 9						
Σύστημα Τριπλού Οριστικού Άρθρου σε Ονομαστική Πτώση						
Πομακική				Σλαβική Π.Γ.Δ.Μ.		
Γένος	Τύπος	Ενικός	Πληθυντικός	Τύπος	Ενικός	Πληθυντικός
αρσενικό	1 ^{ος}	-os	-se	2 ^{ος}	-oh	-he
θηλυκό		-sa	-se		-ha	-he
ουδέτερο		-so	-sa		-h	-ha
αρσενικό	2 ^{ος}	-ot	-te	3 ^{ος}	-ot	-te
θηλυκό		-ta	-te		-ta	-te
ουδέτερο		-to	-ta		-to	-ta

αρσενικό	3 ^{ος}	-on	-ne	1 ^{ος}	-OB	-Be
θηλυκό		-na	-ne		-Ba	-Be
ουδέτερο		-no	-na		-BO	-Ba

Οι τρεις τύποι άρθρου της πομακικής έχουν να κάνουν με την απόσταση του αντικειμένου αναφοράς από τον ομιλητή ή τον ακροατή (Κόκκας, 2004α: 46, 72, 88). Η χρήση των τριών τύπων συνήθως υποδηλώνει τα εξής:

1. Ο πρώτος τύπος δηλώνει την εγγύτητα του αντικειμένου αναφοράς προς τον ομιλητή, π.χ. *máykasa* η μητέρα εδώ δίπλα μου, αυτή η μητέρα.
2. Ο δεύτερος τύπος δηλώνει την εγγύτητα του αντικειμένου αναφοράς προς τον ακροατή, π.χ. *máykata* η μητέρα δίπλα σου, εκείνη η μητέρα.
3. Ο τρίτος τύπος δηλώνει απόσταση του αντικειμένου αναφοράς από τον ομιλητή ή και τον ακροατή, χρησιμοποιείται επίσης για να δηλώσει αντικείμενα αναφοράς απόντα από την περίσταση ή για να δηλώσει γενική οριστικότητα (Κυρανούδης 1996-1998: 172), π.χ. *máykana* η μητέρα γενικά ή η μητέρα κάπου μακριά. Δηλώνεται, δηλαδή, μια χωρική ή μερική αοριστία εντός μιας οριστικότητας!

4.2. Απόψεις περί της καταγωγής του φαινομένου

Ως προς την ύπαρξη τριπλού άρθρου υπάρχουν διάφορες απόψεις, οι κυριότερες των οποίων είναι:

1. Ήδη από τον 13^ο αιώνα τα δεικτικά της Παλαιάς Εκκλησιαστικής Σλαβονικής είχαν γραμματικοποιηθεί σε κλιτά δεικτικά και εν συνεχεία σε κλιτά άρθρα (Adamou, 2009: 6).
2. Μία άλλη άποψη υποστηρίζει ότι τα τριπλά οριστικά αποτελούν καινοτομίες συγκεκριμένων ποικιλιών, αλλά δεν εξελίχθηκαν σε όλες τις νότιες σλαβικές γλώσσες (Adamou, ό.π.: 6-7).
3. Αναμφίβολα, η ύπαρξη τριπλού άρθρου στην πομακική προέρχεται από το σύστημα τριπλής δεικτικής αντωνυμίας της Παλαιάς Εκκλησιαστικής Σλαβονικής *сѣ-сѣ / тѣ-та-то / онѣ-она-оно* σε επιθηματική θέση (Lunt 1966: 52· Каневска-Николовна, 2006: 21, 207).

Βέβαια, το φαινόμενο της επιθηματοποίησης-επίταξης του οριστικού άρθρου υπάρχει ως δομή στην *Βαλκανική Ζώνη Γλωσσικής Επαφής (Balkansprachbund)*, αφού πραγματώνεται επίσης στην ρουμανική, στην αλβανική, στις ποικιλίες της ελλαδικής σλαβικής, της αρωμουνικής και της αρβανίτικης. Συνοπτικά να αναφερθεί ότι η αρθρική επίταξη στις παραπάνω ποικιλίες έχει ακολουθήσει έναν μακρύ δρόμο. Η αρχαία ελληνική παρείχε το φαινόμενο του άρθρου (τόσο σε θέση πρόταξης όσο και σε θέση επίταξης) αλλά και την πλαστικότητα επανατοποθετήσεως των όρων εντός της πρόταξης. Η δημώδης λατινική και η σλαβονική παρείχαν τη δυνατότητα επίταξης της οικείας δεικτικής αντωνυμίας, από την οποία προέκυψε το αντίστοιχο οριστικό επιτασσόμενο άρθρο, το οποίο με συνεκφορά του προσδιοριζόμενου όρου επιθηματοποιήθηκε. Η παρουσία της γοθτικής στα Βαλκάνια έδρασε καταλυτικά, αφού παρείχε έτοιμο το ανάλογο φαινόμενο της επιθηματικής επίταξης του οριστικού άρθρου. Η δράση των «ημιμαθών» λογίων με έντονη την διάθεση για υπερδιόρθωση κατά την μετάφραση δημωδών κειμένων της μεσαιωνικής και πρώιμης νεωτέρας ελληνικής συνέβαλε στην παγίωση και διασπορά του φαινομένου (Αναγνωστόπουλος, 1922: 169· Λαζάρου, 2000: 20-24· Κωνσταντινίδης, 2007: 68-74).

5. Ο τριμερής προσδιορισμός

Όπως φάνηκε από τα παραπάνω, η πομακική διαθέτει σύστημα οριστικού άρθρου, που πραγματώνεται σε τριπλό επιθηματικό τύπο και εκφράζει μία τριμερή δεικτική αντίθεση της εγγύτητας ή της απόστασης. Οι τελευταίες έρευνες δείχνουν ότι αυτό αποτελεί τμήμα ενός ευρύτερου φαινομένου, εκείνου της τριμερούς προσδιοριστικής αντίθεσης.

5.1. Το φαινόμενο της τριμερούς προσδιοριστικής αντίθεσης

Σύμφωνα με τα προειρημένα και όσον αφορά το τριπλό άρθρο στην πομακική:

1. Σαφώς έλκει την καταγωγή του από τις παλαιοσλαβονικές δεικτικές αντωνυμίες *съ-су-се / ть-та-то / онъ-она-оно* (Lunt, 1966: 52).
2. Έτσι, πραγματώνεται με τα δεικτικά φωνήματα /-s-/, /-t-/, /-n-/, τα οποία δηλώνουν «τις αντιθέσεις εγγύτητας ~ απόστασης ως προς τα σημεία αναφοράς του ομιλητή και του ακροατή» (Παπαδημητρίου, 2008: 209).
3. Με αυτόν τον τρόπο, δημιουργούνται τριμερείς σχέσεις που εκφράζονται ως: *εγγύς προσδιορισμός / απώτερος προσδιορισμός / γενικός προσδιορισμός*. Το γεγονός αυτό, με την σειρά του, εγκλείει ποικιλία από σημασιολογικά γνωρίσματα της διάδοσης, του χρόνου, της επικοινωνίας ή της κατάστασης (Каневска-Николовна, 2006: 21, 207).
4. Επιπροσθέτως, το κυριότερο αποτέλεσμα είναι η αποτύπωση της τριμερούς αντίθεσης στον χώρο και τον χρόνο (Κωνσταντινίδης, 2007: 74· Adamou, 2011).

5.2. Αποτυπώσεις στον χρόνο - χώρο και τις λοιπές προσδιοριστικές σχέσεις

Στην πομακική, λοιπόν, η τριμερής αντίθεση δημιουργεί γραμματικά φαινόμενα και σε διάφορα άλλα επίπεδα, όπως του χρόνου, του τόπου, της ποσότητας, της αναφοράς, της κατάστασης, του τρόπου, κ.ά., είτε στο κλιτό είτε στο άκλιτο σύστημα. Το τμήμα αυτό της τριμερούς αντίθεσης είναι εξαιρετικά πολύτιμο, διότι πραγματώνεται είτε επιθηματικά είτε προθηματικά, και μπορεί να δώσει κλειδιά ερμηνείας σχετικά με το πλαίσιο της μετάβασης από την πρόταξη στην επίταξη του οριστικού άρθρου.

5.2.1. Το τριπλό οριστικό άρθρο στις κτητικές σχέσεις

Όσον αφορά το κλιτό σύστημα, εντός του συστήματος του οριστικού άρθρου, οι δείκτες του τριμερούς προσδιορισμού (/s-/, /t-/, /n-/) χρησιμοποιούνται, για να εκφραστούν και σχέσεις κτήσεως (εντός του επιμερισμού του χώρου και του χρόνου), αφού έχει διαπιστωθεί ότι το τριπλό επιτασσόμενο άρθρο της πομακικής, λειτουργεί και ως κτητικό ανάλογα με τα συμφραζόμενα, εξειδικεύοντας την χωρική ή χρονική εγγύτητα των εμπλεκόμενων προσώπων, π.χ:

1. «*máyka* = μητέρα» >

«*máykasa* = η μητέρα εδώ δίπλα μου» επομένως «*η μητέρα μου*» (Κωνσταντινίδης 2007: 42-43).

2. «*stóri húbavo da naydesh belóto*» =

«*κάνε το καλό για να βρεις το μπελά δίπλα σου*» επομένως «*το μπελά σου*».

(Λαϊκή παροιμία από το χωριό Προσήλιο του Ν. Ξάνθης, Κόκκας, 2006: 304).

Σημειώτεον ότι η πομακική διαθέτει σύστημα κτητικών αντωνυμιών («*móy* = δικός μου», «*tnóy* = δικός σου», «*tógof* = δικός του»-«*tóyin* = δικός της»-«*tógof* = δικό του», «*nash* = δικός μας», «*vash* = δικός σας», «*táhan* = δικός τους») (Κόκκας, 2004α: 88), ενώ παράγει κτητικά επίθετα από πρωτότυπες λέξεις με την προσθήκη

των καταλήξεων **-f**, **-va**, **-vo**. (π.χ. «Rahmí = Ραχμή (όνομα)» > «Rahmíef = του Ραχμή», «kámen = πέτρα» > «kámenöno = πέτρινο» (Κωνσταντινίδης, 2007: 44).

5.2.2. Ο τριμερής προσδιορισμός στο σύστημα των δεικτικών αντωνυμιών

Όσον αφορά το κλιτό σύστημα, εντός του συστήματος δεικτικών αντωνυμιών πραγματώνονται διαφοροποιήσεις τριμερούς αντίθεσης με τα τρία δεικτικά φωνήματα και με έντονη την αποτύπωση στον χώρο ως εξής (Παπαδημητρίου, 2008: 209):

Πίνακας 10						
Αντωνυμίες με τριμερή δεικτικά στοιχεία στην πομακική						
Δείξη	Προσδιοριστικά Δεικτικά			Ποιοτικά Δεικτικά		
	αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο	αρσενικό	θηλυκό	ουδέτερο
εγγύτητα στον ομιλητή	isázi τούτος	isázi τούτη	isázi τούτο	isákvozen τέτοιος εδώ	isákvozne τέτοια εδώ	isákvozne τέτοιο εδώ
εγγύτητα στον ακροατή	itázi αυτός	itázi αυτή	itázi αυτό	itákvozen τέτοιος	itákvozne τέτοια	itákvozne τέτοιο
απόσταση από τους δύο	inázi εκείνος	inázi εκείνη	inázi εκείνο	inákvozen τέτοιος εκεί	inákvozne τέτοια εκεί	inákvozne τέτοιο εκεί

5.2.3. Ο τριμερής προσδιορισμός στο άκλιτο σύστημα

Όσον αφορά το άκλιτο σύστημα οι διαφοροποιήσεις της τριμερούς αντίθεσης με τα τρία δεικτικά φωνήματα πραγματώνονται με ποικίλους τρόπους, δημιουργώντας και τις αντίστοιχες επιρρηματικές σχέσεις, αλλά ταυτόχρονα σχηματίζεται ένας έντονος επιμερισμός του χώρου και του χρόνου (Κωνσταντινίδης 2007: 75· Adamou 2009: 3· Παπαδημητρίου 2013: 369):

Πίνακας 11			
Παράγωγα λεξήματα κατά τύπους εγγύτητας στην πομακική			
Δείξη	(/s-)	(/t-)	(/n-)
Πρωτότυπα λεξήματα	ταύτιση με τον ομιλητή ή εδώ ή τώρα	ταύτιση με συνομιλητή ή εκεί ή στο παρελθόν	ταύτιση με κάποιον άλλον ή στο μέλλον ή επαναλαμβανόμενο
Επιθηματικά			
kugá πότε;	[kugása] όταν ή όποτε (ως προς εμένα ή στο παρόν)	kugáta όταν ή όποτε (ως προς εσένα ή στο παρελθόν)	kugána όταν ή όποτε (ως προς εκείνον ή στο μέλλον)
kólku πόσο;	kólkuso τόσο ή όσο (για μένα)	kólkuto τόσο ή όσο (για σένα)	kólkuno τόσο ή όσο (για εκείνον)
kák πώς;	kákxa όπως εγώ	kákta όπως εσύ	kákna όπως εκείνος
kadé πού;	kadésu όπου εγώ	kadétu όπου εσύ	kadénu όπου εκείνος
Προθηματικά			
(kólku) πόσο;	isélkus τόσο εδώ ή τόσο για	itélkus τόσο εκεί ή τόσο για	inélkus τόσο εκεί πέρα ή

	μένα	σένα	τόσο για εκείνον
-îy εδώ, εκεί	îsîy εδώ κοντά	îtîy εκεί σε σένα	înîy εκεί πέρα
Σημ.: 1. Το λέξιμα εντός αγκύλης [ ] απαντάται σπανιότατα. 2. Το λέξιμα εντός παρενθέσεως ( ) πιθανολογείται ότι αποτελεί την πρωτότυπη μορφή για τις αντίστοιχες παράγωγες λέξεις.			

Ακόμη, πρέπει δε να σημειωθεί ότι το φαινόμενο της τριμερούς αντίθεσης σε επίπεδο χρόνου πραγματώνεται σε πρώιμο στάδιο και στην παλαιοσλαβονική, αλλά σε προθηματική μορφή: *kogda* (πότε) - *togda* (τότε) - *onogda* (τώρα) (Lunt, 1966: 67).

5.2.4. Ο τριμερής προσδιορισμός στο σύστημα δευτερευουσών προτάσεων

Η ποικιλία και η τριμερής διάσταση των άκλιτων λεξημάτων του χώρου, του χρόνου, της ποσότητας, της αναφοράς, της κατάστασης, κ.ά. δημιουργεί και αντίστοιχα φαινόμενα τριμερούς αντίθεσης, όταν τα λεξήματα αυτά εισάγουν δευτερεύουσες προτάσεις (Adamou, 2009: 3). Για παράδειγμα οι δευτερεύουσες χρονικές προτάσεις που εισάγονται με το τριμερές λέξιμα του χρόνου: *kugása-kugáta-kugána*, αποκτούν σημασιολογικές αξίες που φαίνονται στον παραπάνω Πίνακα 11.

5.2.5. Ο τριμερής προσδιορισμός άλλες γλώσσες

Ο τριμερής προσδιορισμός στις περισσότερες γλώσσες πραγματώνεται μόνο σε επίπεδο δεικτικών αντωνυμιών. Στην ελληνική υφίσταται το σύστημα «αυτός»-«εκείνος»-«ο άλλος». Στην τουρκική υπάρχει το σύστημα των προσδιοριστικών δεικτικών επίθετων «bu = αυτό εδώ»-«şu = αυτό εκεί»-«o = εκείνο». Σε άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες πραγματώνεται ως διμερής προσδιορισμός, όπως λ.χ. στην αγγλική με τα δεικτικά «this = αυτό εδώ»-«that = αυτό εκεί».

5.3. Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι στην πομακική δημιουργείται ένα πλέγμα τριμερών σχέσεων, που αρχικά πραγματώνεται με το σύστημα του τριπλού οριστικού άρθρου και διακλαδίζεται σε πολλαπλά επίπεδα (του χώρου, του χρόνου, της ποσότητας, της αναφοράς, της κατάστασης, κ.ά.). Πρέπει δε να σημειωθεί, ότι πολλά από τα ανωτέρω φαινόμενα μπορεί να διαδραματίζονται ασυνείδητα και «εν αγνοία» των φυσικών ομιλητών, δεν παύουν, όμως, να φανερώνουν τις πολύπλοκες δυνατότητες έκφρασης της πομακικής.

6. Από την γλώσσα, τον χρόνο και τον χώρο, στις ταυτότητες-ετερότητες

Συνοψίζοντας όλα τα παραπάνω, διαπιστώνεται ότι στην πομακική, εκτός από τον τριμερή διαχωρισμό των δρώντων προσώπων σε 1^ο / 2^ο / 3^ο (που πραγματώνεται κατ' όνομα δια του συστήματος προσωπικών αντωνυμιών, δηλαδή «ya / ti / toy-tya-to ή εγώ / εσύ / αυτός-αυτή-αυτό» και που αποτελεί τριμερή διαχωρισμό της ταυτότητας-ετερότητας), ταυτόχρονα πραγματώνεται ένα σύστημα τριμερών προσδιορισμών και αντιθέσεων, οι οποίοι προσθέτουν επιπλέον κατηγοριοποιήσεις στο ίδιο το σύστημα ταυτοτήτων-ετεροτήτων. Προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι περαιτέρω σχέσεις ταυτοτήτων-ετεροτήτων εντός του φαινομένου του τριμερούς προσδιορισμού-αντίθεσης, είναι απαραίτητο να αναζητήσουμε μερικά συστατικά στοιχεία της ταυτότητας και της ετερότητας του ανθρώπου εν γένει.

Μία από τις κύριες πέντε «*ἀρχές*»-συστατικά της ανθρώπινης ψυχής, κατά τον Πλάτωνα, είναι η «*ταυτότης*». Στον Τίμαιο αναφέρεται: «...έλεγεν ἀρχὰς πάντων τῶν ὄντων, τὴν οὐσίαν, τὴν ταυτότητα, τὴν ἑτερότητα, τὴν κίνησιν, τὴν στάσιν». Ειδικότερα, περιγράφοντας την ταυτότητα ὀρίζε ταυτόχρονα και την ετερότητα: «...ἔστι καὶ ταυτότης, καθὸ ἐκ μιᾶς τῆς τῶν ὄντων ἐσμέν ἀρχῆς ἔχομεν δὲ καὶ ἑτερότητα, ἐπειδὴ καὶ πλῆθος ἐστὶ τὰ ὄντα, ὅπου δὲ πλῆθος ἐκεῖ ἢ ἑτερότης». Μάλιστα, «*φησὶ γὰρ ἐξ οὐσίας τε αὐτὴν εἶναι καὶ ταυτότητος καὶ ἑτερότητος, οὐσίας δὲ οὐ τῆς τυχούσης, ἀλλὰ τῆς τε ἀμερίστου οὐσίας καὶ τῆς περὶ τὰ σώματα μεριστῆς· ἐξ ἀμφοτέρων γὰρ τούτων γενέσθαι τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν φησὶν, ἵνα καὶ γνωστικὴ ἦ ἀμφοτέρων*» (Philoroni, 1896: 74-75).

Με ἄλλα λόγια, ὅπου ὑπάρχει «*edín-enná-ennó*» ἢ «*εἷς-μία-ἓν*», ὑπάρχει «*ταυτότης*», ὅπου ὑπάρχει «*mlógo*» ἢ «*πλῆθος*» ὑπάρχει καὶ «*ἑτερότης*». Πολλοὶ ὅμοιοι ἀπαρτίζουν μία «*συνολικὴ ταυτότητα*», ἡ ὁποία διαφέρει ἀπὸ ἄλλη ἢ ἄλλες συνολικὲς ταυτότητες, οἱ ὁποῖες ὡς πρὸς τὴν ἀρχικὴ ἀποτελοῦν ετερότητες. Ἡ ταυτότητα καὶ ἡ ετερότητα συνιστοῦν ταυτόχρονα καὶ ἔνωση καὶ διάκριση, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἔλεγε ὁ Ἐμπεδοκλῆς «*...ἑώρα ἐν πᾶσι καὶ ταυτότητα καὶ ἑτερότητα, καὶ ἔνωσιν καὶ διάκρισιν*» (Philoroni, 1896: 74). Επιπλέον, οἱ ἔννοιες τοῦ εαυτοῦ καὶ τοῦ ἄλλου θεωροῦνται συμπληρωματικὲς, συνιστοῦν αἴσθημα προσωπικῆς ταυτότητας, ἐνῶ ἡ ἔννοια τῆς «*ἑτερότητας*» ἀποτελεῖ «*βασικὸ στοιχεῖο γιὰ κάθε κοινωνιογνωστικὸ σύστημα κατηγοριοποιήσεων καὶ ἀναπαραστάσεων τοῦ περιβάλλοντος*» (Κορτσάρη, 2005: 12).

Ἡ σημαντικότερη ἀπὸ τὶς ἐκφάνσεις μιᾶς ταυτότητας ἀποτελεῖ ἡ κοινὴ γλῶσσα τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία μαζί με τὴν θρησκεία, τὸ σύστημα ἀξιών, τὰ ἠθῆ, τὰ ἔθιμα, τὴν ἠθικὴ, τὴν αἰσθητικὴ, καὶ τὸν γενικότερο τρόπο ζωῆς συνθέτουν τὴν συνολικὴ ταυτότητα. Ἀκόμη, ἡ ἔνταξη σὲ μία συνολικὴ ταυτότητα σηματοδοτεῖται ταυτόχρονα με τὴν γέννηση τοῦ ἀνθρώπου (Isaacs, 1975: 32). Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους, γιὰ τοὺς ὁποίους ἡ UNESCO θεωρεῖ ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ «*πολιτισμοῦ*» περικλείει κάθε τι, πού εἶναι κοινωνικὰ μεταδόσιμο ἢ κληρονομούμενο καὶ τοῦ ὁποίου ἡ γλῶσσα εἶναι ὁ φορέας (Τσιτσελίκης, 1996: 96). Χαρακτηριστικὰ ἀναφέρεται ὅτι, μέχρι ὁ ἀνθρώπος νὰ καταφέρει νὰ ἀποκτήσει τὶς δομὲς τῆς γλώσσας, δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ μιλήσει, οὔτε νὰ καταλάβει τοὺς ὁμοίους τοῦ καὶ κατὰ κάποιον τρόπο παραμένει «*παρεῖσακτος*», γεγονός που συμβαίνει ἀπὸ τότε πού τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ἀπέκτησε λόγο (Encyclopædia Britannica, 1969: 665).

Ὁ λόγος σχηματοποιεῖ μορφές πολιτισμοῦ. Γιὰ τὴν Κλασικὴ Λαογραφία ὁ «*λαϊκὸς λόγος*» ἐντάσσεται στὰ «*μνημεῖα τοῦ λόγου*» (Πολίτης, 1909: 10· Λουκάτος, 1963: 91), τὰ ὁποῖα, ἐκφράζονται μέσα ἀπὸ μορφοποιημένο καὶ τεχνικὰ ἐπεξεργασμένο στὴ χρονικὴ συνέχεια λόγο. Ὑπάρχουν ὁμως καὶ οἱ προφορικὲς ἀφηγήσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν γνήσια ἔκφραση «*λαϊκοῦ λόγου*», ἀφού δημιουργοῦνται με λόγο αὐθόρμητο, ιδιωματικὸ, ἀτέχνο καὶ στιγμιαῖο, σὲ ἀντίθεση με τὸ λαϊκὸ ἀφήγημα, τὸ ὁποῖο εἶναι «*ὕστερ' ἀπὸ τὸ τραγούδι, ἡ σημαντικότερη γλωσσικὴ καὶ λογοτεχνικὴ ἐκδήλωση τοῦ λαοῦ, ἓνα καθρέφτισμα τῆς πνευματικότητας καὶ τῆς κοινωνικῆς ζωῆς*» (Λουκάτος, 1957: ζ'). Ὁ λόγος αὐτὸς ἐκφράζει ἀφ' ἐνός τὴν ταυτότητα τοῦ ἀφηγητή, ἀφού φανερώνει τὸ προσωπικὸ ἰδίωμα τοῦ, ἀφ' ἐτέρου ἐκφράζει τὴν συνολικὴ ταυτότητα τῆς οἰκίας καταγωγῆς τοῦ ἀφηγητή, ἀφού συνιστᾶ ὑποσύνολο τοῦ τοπικοῦ ἰδιώματος τοῦ τόπου καταγωγῆς τοῦ. Ἐπομένως, ἀποτελεῖ ἓνα λαϊκὸ λόγο προερχόμενο ἀπὸ ἓναν ἀνθρώπο με διττὴ ἰδιότητα: ἀφ' ἐνός ἀποτελεῖ (ἀτομικὴ) ταυτότητα καὶ ἀφ' ἐτέρου εἶναι μέλος μιᾶς συγκεκριμένης συλλογικῆς ταυτότητας, δηλαδὴ ἐνός κοινωνικοῦ συνόλου, οἱ ὁποῖοι συνιστοῦν ετερότητα γιὰ ἄλλες ἀτομικὲς καὶ συλλογικὲς ταυτότητες (Κωνσταντινίδης-Στυλιανίδου, 2017: 54).

Οι πρώτοι γραμματικοί (οι Αλεξανδρινοί μελετητές των δομών της αρχαίας ελληνικής γλώσσας) διέκριναν ότι στις γλωσσικές δομές υπάρχουν «...τὰ τρία πρόσωπα τοῦ λόγου, ἤτοι ἐκεῖνον, ὁποῖος ὁμιλεῖ (ἐγώ, πρῶτον πρόσωπον), ἐκεῖνον πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνεται ὁ λόγος (σύ, δεύτερον πρόσωπον) καὶ ἐκεῖνον, περὶ τοῦ ὁποῖου γίνεται λόγος (ὄδε, οὗτος, τρίτον πρόσωπον)» (Τζάρτζανος, 2005: 73). Η διάρθρωση αυτή πραγματώνεται αντιστοίχως, όταν αφορά δύο ή περισσότερα πρόσωπα, οπότε γίνεται λόγος περί δυϊκού και πληθυντικού αριθμού.

Η ανωτέρω κατάταξη σε τρία πρόσωπα αφορά σχεδόν το σύνολο των ευρωπαϊκών γλωσσών, των σλαβικών και της πομακικής συμπεριλαμβανομένων. Επιπροσθέτως, η ανωτέρω διάρθρωση αποτελεί έκφραση των ταυτοτήτων και των ετεροτήτων, οι οποίες εκφράζονται ως ακολούθως:

Πίνακας 12			
Έκφραση ταυτοτήτων-ετεροτήτων			
α/α	Είδος	Πρόσωπο	Αντωνυμία
1.	Ταυτότητα	1 ^ο εν. πρόσωπο	«ya» ή «εγώ»
2.	Συνολική ταυτότητα	1 ^ο πληθ. πρόσωπο	«nıye» ή «εμείς»
3.	Ετερότητα	2 ^ο & 3 ^ο εν. πρόσωπο	«ti» ή «εσύ» «toy-tya-to» ή «αυτός-αυτή-αυτό»
4.	Πλήθος ετεροτήτων	2 ^ο & 3 ^ο πληθ. πρόσωπο	«nıye» ή «εμείς» «tıye-tıye-to» ή «αυτοί-αυτές-αυτά»

1. Η ταυτότητα εμφανίζεται ως το «πρώτο ενικό πρόσωπο», που εκφέρεται με την προσωπική αντωνυμία «ya» ή «εγώ», αντιστοίχως στην πομακική και την ελληνική.
2. Η συνολική ταυτότητα εμφανίζεται ως «πρώτο πληθυντικό πρόσωπο», που εκφράζεται με την προσωπική αντωνυμία «nıye» ή «εμείς» αντίστοιχα.
3. Η ετερότητα εμφανίζεται ως «δεύτερο ενικό πρόσωπο», που πραγματώνεται με την προσωπική αντωνυμία «ti» ή «εσύ», και, ως «τρίτο ενικό πρόσωπο», που διαρθρώνεται (σε τρία γένη) με την προσωπική αντωνυμία «toy-tya-to» ή «αυτός-αυτή-αυτό» αντίστοιχα.
4. Το πλήθος των ετεροτήτων εμφανίζονται ως «δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο», που παρουσιάζεται με την προσωπική αντωνυμία «nıye» ή «εμείς», και, ως «τρίτο πληθυντικό πρόσωπο», που διαρθρώνεται (σε τρία γένη) με την προσωπική αντωνυμία «tıye-tıye-to» ή «αυτοί-αυτές-αυτά» αντίστοιχα.

6.1. Ωστόσο, η πομακική δεν σταματά στο σύνηθες, αλλά στοιχειοθετεί περαιτέρω επίπεδα ταυτοτήτων και ετεροτήτων, τις διαρθρώνει μέσα στον χώρο και τον χρόνο, αφού η πρωτογενής αρχή των τριών προσώπων, αποκτά επιπλέον κατηγοριοποιήσεις στο σύστημα ταυτοτήτων-ετεροτήτων, κατά τον παρακάτω Πίνακα 13:

Πίνακας 13									
Σύνθετων κατηγοριοποιήσεων τριμερούς προσδιορισμού και ταυτοτήτων-ετεροτήτων της πομακικής									
α/α	1 ^ο πρόσωπο			2 ^ο πρόσωπο			3 ^ο πρόσωπο		
1.	εγώ	ό,τι αφορά εμένα	-s	εσύ	ό,τι αφορά εμένα	-t	αυτός-ή-ό	ό,τι αφορά εμένα	-n

2.	εγώ	ό,τι αφορά εσένα	-t	εσύ	ό,τι αφορά εσένα	-s	αυτός-ή- ό	ό,τι αφορά εσένα	-t
3.	εγώ	ό,τι αφορά αυτόν-ήν- ό	-n	εσύ	ό,τι αφορά αυτόν-ήν-ό	-n	αυτός-ή- ό	ό,τι αφορά αυτόν-ήν- ό	-s
4.	εγώ	ό,τι αφορά εμάς	-s	εσύ	ό,τι αφορά εμάς	-t	αυτός-ή- ό	ό,τι αφορά εμάς	-n
5.	εγώ	ό,τι αφορά εσάς	-t	εσύ	ό,τι αφορά εσάς	-s	αυτός-ή- ό	ό,τι αφορά εσάς	-t
6.	εγώ	ό,τι αφορά αυτούς- ές-ά	-n	εσύ	ό,τι αφορά αυτούς-ές- ά	-n	αυτός-ή- ό	ό,τι αφορά αυτούς- ές-ά	-s
7.	εμείς	ό,τι αφορά εμένα	-s	εσείς	ό,τι αφορά εμένα	-t	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά εμένα	-n
8.	εμείς	ό,τι αφορά εσένα	-t	εσείς	ό,τι αφορά εσένα	-s	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά εσένα	-t
9.	εμείς	ό,τι αφορά αυτόν-ήν- ό	-n	εσείς	ό,τι αφορά αυτόν-ήν-ό	-n	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά αυτόν-ήν- ό	-s
10.	εμείς	ό,τι αφορά εμάς	-s	εσείς	ό,τι αφορά εμάς	-t	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά εμάς	-n
11.	εμείς	ό,τι αφορά εσάς	-t	εσείς	ό,τι αφορά εσάς	-s	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά εσάς	-t
12.	εμείς	ό,τι αφορά αυτούς- ές-ά	-n	εσείς	ό,τι αφορά αυτούς-ές- ά	-n	αυτοί-ές- ά	ό,τι αφορά αυτούς- ές-ά	-s

Παρατηρείται, λοιπόν, ότι (δια του συστήματος των τριών δεικτικών φωνημάτων του τριμερούς προσδιορισμού /-s-/, /-t-/, /-n-/, όπως αυτοί πραγματώνονται στο οριστικό άρθρο και μεταφέρονται στον τριμερή προσδιορισμό του χώρου, του χρόνου και του τρόπου) η πομακική ορίζει τουλάχιστον τριάντα έξη σχέσεις αντιστοιχίας ταυτοτήτων-ετεροτήτων, οι οποίες ταυτόχρονα μπορούν να εξελίσσονται και να ορίζονται σε πολλές διαφορετικές κατηγοριοποιήσεις εντός της κοινωνικοποίησης του χρόνου και του χώρου.

7. Συμπεράσματα

Στις γλωσσικές ποικιλίες της πομακικής που ομιλούνται στην ελληνική Θράκη, η αοριστία πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα του αορίστου άρθρου και με το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών. Μία ενδιαμέση κατηγορία, η αφηγηματικότητα, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως *έμμεση αοριστία* ή *μερική οριστικότητα*, στην μεν βουλγαρική και την τουρκική πραγματώνεται στο κλιτό ρηματικό σύστημα ως αφηγηματική έγκλιση, στην δε πομακική δεν έχει ακόμη ερευνηθεί επαρκώς, αλλά φυσικοί ομιλητές βεβαιώνουν την περιορισμένη χρήση της.

Όσον αφορά την οριστικότητα, στις παραπάνω γλωσσικές ποικιλίες πραγματώνεται, κυρίως, με το σύστημα του οριστικού άρθρου, τα συστήματα των οριστικών και δεικτικών αντωνυμιών, καθώς και το κλιτό ρηματικό σύστημα της οριστικής έγκλισης.

Η ύπαρξη συστήματος τριπλού οριστικού άρθρου, που πραγματώνεται μέσω των τριών φωνημάτων της δείξεως /-s-/, /-t-/, /-n-/, δημιουργεί συνακόλουθους τριμερείς προσδιορισμούς, οι οποίοι αποτυπώνονται στον χρόνο, τον χώρο, τον τρόπο και τα ποσοτικά μεγέθη. Ταυτόχρονα, η εγγύτητα, η απόσταση και η γενικότητα που εκφράζει κατ' αρχήν το τριπλό σύστημα, σχηματοποιεί σχέσεις κτήσεως μεταξύ των υποκειμένων της οριστικότητας και συγχρόνως στοιχειοθετεί λεπτές αποχρώσεις στις σχέσεις ταυτοτήτων και ετεροτήτων, οι οποίες ανάγονται στο φαινόμενο της κοινωνικοποίησης του χρόνου και του χώρου.

Η ύπαρξη τόσο ιδίομορφων αλλά περίπλοκων συστημάτων τα οποία εκφράζουν σχέσεις λεπτών αποχρώσεων σε πολλαπλά επίπεδα (έστω και εν αγνοία - πολλές φορές- των φυσικών ομιλητών της), σημαίνει ότι η πομακική αποτελεί πλήρη και μεστή γλώσσα, η οποία έχει ανάγκη να αναδειχθεί σε επίπεδο κοινωνίας, πολιτικής και διεθνών σχέσεων.

Βιβλιογραφία

- Adamou, E. (2008), Sur les traces d'une dégrammaticalisation: le médiatif en romaque (Grèce). *Revue des Etudes Slaves* 79(1), doi 10.3406/slave.2008.7133.
- Adamou, E. (2009), «Deixis and Temporal Subordinators in Pomak (Slavic, Greece)», Ανακτήθηκε από <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00398498>
- Adamou, E. (2011), «Temporal uses of Definite Articles and Demonstratives in Pomak (Slavic, Greece)». Ανακτήθηκε από <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00556520>
- Βαρβούνης, Μ. (1994), *Συμβολή στη μεθοδολογία της επιτόπιας λαογραφικής έρευνας*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Bell, J. (1997), *Μεθοδολογικός σχεδιασμός παιδαγωγικής και κοινωνικής έρευνας*, Αθήνα: Gutenberg.
- Βοζίκας, Γ. (2006), *Το πανηγύρι της Αγίας Μαρίνας στην Ηλιούπολη. Η σύγχρονη μορφή ενός πολιτισμικού φαινομένου στον ελληνικό αστικό χώρο και το κοινωνικό-οικονομικό του πλαίσιο*. Διδακτορική Διατριβή Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Copans, J. (2004), *Η Επιτόπια Εθνολογική Έρευνα*, Αθήνα: Gutenberg.
- Δ' Σώμα Στρατού (1996), *Γραμματική Πομακικής Γλώσσας*, Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Δ' Σώμα Στρατού (1997), *Συντακτικό Πομακικής Γλώσσας*, Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Δ' Σώμα Στρατού (1998α), *Ελληνο-Πομακικό Λεξικό*, Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.

- Δ' Σώμα Στρατού (1998α), *Πομακικό -Ελληνο Λεξικό*, Ξάνθη: Δ' Σώμα Στρατού.
- Δαφνοπατίδης, Β. & Σανλίογλου, Χ. (2011), *Τουρκική Γραμματική στα Ελληνικά*, Αθήνα: Perugia.
- Δημητριάδης, Μ. (1962), *Λεξικόν Ελληνο-Τουρκικόν Τουρκο-Ελληνικόν*, Θεσσαλονίκη.
- Ελευθεριάδης, Π. (2002), *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήνα: Πόντος.
- Encyclopædia Britannica (1969), «Grammar», *Encyclopædia Britannica, INC*, 10, 663-668.
- Ζεγκίνης, Ε. & Χιδίρογλου, Π. (1995), *Τουρκική Γραμματική Türkçe Dilbilgisi*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Θεοχαρίδης, Π. (1996α), *Γραμματική της Πομακικής Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αίγειρος, 1996.
- Θεοχαρίδης, Π. (1996β), *Ελληνοπομακικό λεξικό*, Θεσσαλονίκη: εκδ. Αίγειρος.
- Isaacs, H. (1975), Basic Group Identity: The Idols of the Tribe στο Glazer, N. & Moynihan, D., (ed.), *Ethnicity*. Cambridge, Massachusetts-London: Harvard University Press.
- Ιωαννίδου, Α. (1997), Τα σλαβικά ιδιώματα στην Ελλάδα, Γλωσσολογικές προσεγγίσεις πολιτικές αποκλίσεις, στο Γούναρης, Β. & Μιχαηλίδης, Ι. & Αγγελόπουλος, Γ., (επιμ.), *Ταυτότητες στη Μακεδονία*, Αθήνα: Παπαζήση, 89-102.
- Каневска-Николовна, Е. (2006), *Тројното Членуване В Родопските Говори*, Пловдив: Университетско Издателство Паисий Хилендарски.
- Καραχότζα, Σ. (2007), *Isiy zhivot Romatsise- Έτσι ζούνε οι Πομάκοι*, Ξάνθη.
- Καραχότζα, Σ. (2017), *Μεταφράσεις ελληνικής και αγγλικής ποίησης στην πομακική γλώσσα*, Ξάνθη: Πολιτιστικός Σύλλογος Πομάκων Ν. Ξάνθης.
- Κόκκας, Ν. (2004α), *Uchem so Romatsko - Μαθήματα πομακικής γλώσσας*, Ξάνθη: Π.Α.ΚΕ.ΘΡΑ.
- Κόκκας, Ν. (2004β), *Uchem so Romatsko - Βασικό λεξιλόγιο*, Ξάνθη: Π.Α.ΚΕ.ΘΡΑ.
- Κόκκας, Ν. (2004γ), *Uchem so Romatsko - Τεύχος Β' Ανθολόγιο Κειμένων*, Ξάνθη: Π.Α.ΚΕ.ΘΡΑ.
- Κόκκας, Ν. (2006), «Η προφορική παράδοση των Πομάκων της Ροδόπης» στο Βαρβούνης, Μ. (επ.), *Θράκη Ιστορική και Λαογραφική Προσέγγιση του Λαϊκού Πολιτισμού*, Αθήνα: Αλήθεια, 271-310.
- Κορτσάρη, Ο. (2005), *Μορφές του "Άλλου" σε ξενόγλωσσα μεταφρασμένα βιβλία λογοτεχνίας για παιδιά πρώτης σχολικής ηλικίας*, Μεταπτυχιακή Εργασία, Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κριμπάς, Π. (2007), *Επιδράσεις της Νεότερης Ελληνικής στις Βαλκανικές Γλώσσες*, Αθήνα: εκδ. Γρηγόρη.
- Κριμπάς, Π. (2017), Η γλώσσα και η καταγωγή των Πομάκων υπό το φως της Βαλκανικής Ζώνης Γλωσσικής Επαφής στο Βαρβούνης, Μ. & Μπαρτσιώκας, Α. & Μαχά-Μπιζούμη, Ν. (επ.) *Οι Πομάκοι της Θράκης Πολυεπιστημονικές και Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις: Οι Πομάκοι της Θράκης: Πολυεπιστημονικές και διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Θεσσαλονίκη: Κ&Μ Σταμούλης, σσ. 167-204.
- Κυρανούδης, Π. (1995-1998), «Συμβολή στην ιστορία του Παπικίου Όρους» στο *Θρακική Επετηρίδα* 10, 163-191.
- Κυρανούδης Π. (1996-1998), Οι Πομάκοι και η γλώσσα τους, *Ελληνική Διαλεκτολογία* 5, σσ. 141-191.

- Κωνσταντινίδης Ν. (2007), *Η πομακική πολιτισμική μονάδα στην ελληνική Θράκη από άποψη Παρευξεινίων Σπουδών. Σύντομη ιστορική επισκόπηση, γλώσσα, ταυτότητες*, Μεταπτυχιακή Διατριβή, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.
- Κωνσταντινίδης, Ν. & Στυλιανίδου, Β. (2017), «Συμβολή στη λαογραφική έρευνα: μνήμη και προφορικές μαρτυρίες», *MARE PONTICUM* 6, 50-70. Ανακτήθηκε από http://mareponticum.bscc.duth.gr/vol_6.htm
- Λαζάρου, Α. (2000), *Οικογενειακοί δεσμοί και κοινότητα*, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ανατολικής Αττικής.
- Λαμψίδης, Ι. (1968), *Γραμματική της Βουλγαρικής Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών - Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.
- Λουκάτος Δ. (επ.) (1957), *Νεοελληνικά κείμενα*, Αθήναι: Ζαχαρόπουλος.
- Λουκάτος Δ. (1963) *Σύγχρονα Λαογραφικά (Folklorica Contemporanea)*, Αθήναι.
- Λυδάκη Α. (2001), *Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Μαζαράκης, Ε. (1964), *Η λαογραφική έρευνα και η συστηματική οργάνωσή της*, Αθήναι.
- Maguire R. & Timberlake, A. (1993), *American contributions to the eleventh international congress of slavists*, Slavica Publishers.
- Μερακλής Μ. (2004), *Ελληνική Λαογραφία*, Αθήνα: Οδυσσέας.
- Μladenova, Ο. (2007), *Definiteness in Bulgarian Modelling the Process of Language Change*, Berlin - New York: Mouton de Gruyter.
- Nesne (2017), *Düz Tümlęc, ders ve çalıřma notu»* Ανακτήθηκε από https://www.dersimiz.com/ders_notlari/Nesne--Duz-Tumlec-oku-21645.html
- Ομάδα Εργασίας Κέντρου Εκπαιδευτικών Μελετών και Επιμόρφωσης (χ.χ), *Νεοελληνική Γραμματική Αναπροσαρμογή της Μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μανόλη Τριανταφυλλίδη*, Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Παπαδημητρίου, Π. (2008), *Τα Πομάκικα*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη.
- Παπαδημητρίου, Π. (2013), *Λαλιές των Πομάκων της ελληνικής Ροδόπης*, Τόμος Γ', Θεσσαλονίκη: Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου.
- Петканов, Г. (2000), *Πоглед в миналото на село Соколовци*, Смолян.
- Philoroni, I. (1896), *In Aristotelis de anima libros commentaria*, Berolini: Michael Hayduck.
- Πολίτης, Ν. (1909), «Λαογραφία», *Λαογραφία Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας* Α', 10.
- Ράλτσεβα Ν. (2015), *Βουλγαρική Γλώσσα Λειτουργική Γραμματική*, Θεσσαλονίκη: Αφοι Κυριακίδη.
- Σέργης Μ. (2000), *Εφημερίδες και λαογραφία. Η ταυτότητα μιας Ναζιακής εφημερίδας. Διαθλάσεις της Ιστορίας και της Ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}*, Αθήνα.
- Стойков, С. (2002), *Българска Диалектология*, София.
- Thompson, P. (2002), *Φωνές από το παρελθόν – Προφορική Ιστορία*, Αθήνα: Πλέθρον.
- Τζάρτζανος, Α. (2005), *Γραμματική της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Timberlake, A. (1993), Russian στο Comrie B. & Corbett, G. (ed.), *The Slavonic Languages*, London-New York: Routledge, σσ. 827-886.
- Τσιτσελίκης, Κ. (1996), *Το διεθνές και ευρωπαϊκό καθεστώς προστασίας των γλωσσικών δικαιωμάτων των μειονοτήτων και η ελληνική έννομη τάξη*, Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας.

- Τσιώλης, Γ. (2011), Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των “παραδειγμάτων” στις σύνθετες προσεγγίσεις στο Δαφέρμος, Μ. & Σταματάς, Μ. & Κουκουριτάκης, Μ. & Χιωτάκης, Σ. (επ.), *Οι κοινωνικές επιστήμες στον 21^ο αιώνα. Επίμαχα θέματα και προκλήσεις*, Αθήνα: Πεδίο.
- Underwood, G. (1980), American English Dialectology: Alternatives for the Southwest στο Dillard, J. (ed.), *Perspective on American English*, The Hague- Paris-New York: Mouton Publishers, σσ. 71-94.